

Piotr Figlewicz*
Kraków

Działalność władz samorządowych miasta Dobczyce w świetle lustracji gospodarki komunalnej z 1932 roku

Abstract

The aim of this article is to use the example of Dobczyce to present selected problems faced by the governments of small cities of the former Austrian partition of Poland at the turn of the 1920s and 1930s. To critically assess the town's municipal government, the author has examined its functioning mechanisms, management of public property, as well as budget structure. The source basis were the documents related to the inspection of the municipal economy in Dobczyce carried out in 1932, which pointed to many acts of negligence and abuse, as well as to the fact that the local administration did not manage the budget well.

Keywords: inspection, municipal government, municipal economy

Słowa kluczowe: lustracja, samorząd miejski, gospodarka komunalna

Położenie i krótka charakterystyka miejscowości

Dobczyce położone są w południowej części dawnego województwa krakowskiego, w dolinie rzeki Raby, na pograniczu Pogórza Wielickiego i Beskidu Wyspowego. U progu niepodległości miasto znajdowało się w obrębie politycznego powiatu wielickiego i było siedzibą powiatu sądowego¹. Na początku lat dwudziestych teren ten zamieszkiwało niespełna 3 tysiące osób². Z czasem zniesiono dobczycki powiat sądowy, a następnie teren ten przyłączono do powiatu myślenickiego³. W tym czasie liczba ludności nieznacznie się zwiększyła – 2920 do 3112 osób⁴. Warto jednak zaznaczyć, że pomimo niewielkiej liczby mieszkańców było to ważne centrum rękodzielnictwa,

* Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego, doktorant; e-mail: pfiglewicz@o2.pl; ORCID iD: 0000-0002-5117-4460

¹ P. Figlewicz, 2015, s. 131–132.

² *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, 1925, s. 38.

³ Dz.U. 1929, nr 81, poz. 599.

⁴ *Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej*, 1933, s. 20.

a także lokalnej wymiany handlowej. Świadczą o tym między innymi dane Izby Rzemieśniczej w Krakowie. Zostały one zbiorczo zestawione w opracowaniu Wiktora Ormickiego, który scharakteryzował nadrabiańską miejscowość jako ośrodek, w którym istniało wiele warsztatów branży skórzanej i drzewno-metalowej⁵. Nie należy jednak zapominać, że Dobczyce miały charakter typowo małomiasteczkowy⁶.

Podstawa źródłowa

Z okresu międzywojennego nie zachowały się ani archiwalia wytworzone przez miejscowe władze samorządowe, ani przez starostwo powiatowe w Wieliczce. Dlatego podstawowym źródłem do dziejów poznania tej miejscowości są dokumenty wytworzone przez Urząd Wojewódzki Krakowski i przechowywane w Archiwum Narodowym w Krakowie.

Sz szczególnie cennym źródłem do poznania działalności władz samorządowych jest zachowane sprawozdanie z przeprowadzonej w 1932 roku lustracji gospodarki komunalnej miasta Dobczyce⁷. Objęła ona następujące fundusze: kasowy, elektrowni, cegielni, depozytów oraz podatków państwowych i samorządowych. W omawianym dokumencie wyodrębniono następujące części: rewizja kasy, majątek gminny, użytkowanie, zadłużenie gminy, rachunkowość, władze gminy. W sprawozdaniu ujęto zatem nie tylko kwestie finansowe, ale przedstawiono także całokształt zagadnień związanych z zarządzaniem majątkiem gminnym. Należy również podkreślić, że bardzo szczegółowo omówiono funkcjonowanie zarządu oraz skład i organizację rady gminy za okres 1929–1932⁸. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie na przykładzie Dobczyc problemów, z jakimi borykały się samorządy małych miast na terenie byłego zaboru austriackiego na przełomie lat 20. i 30. XX wieku. Autor postara się przyjrzeć funkcjonowaniu władz miejskich oraz sposobowi zarządzania majątkiem komunalnym, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii finansowych. W tym celu przeanalizowana będzie struktura budżetu tej miejscowości. Zostanie podjęta próba oceny działalności osób zarządzających mieniem gminnym. Pozwoli to na znalezieniu odpowiedzi na następujące pytanie: w jaki sposób władze samorządowe małych miast prowadziły politykę – zarówno finansową, jak i inwestycyjną.

Instytucja lustracji

Instytucja lustracji czy też nadzoru nad działalnością władz samorządu terytorialnego istniała jeszcze w czasach autonomii galicyjskiej. Wyraźnie o tym

⁵ W. Ormicki, 1936, s. 53–54.

⁶ P. Trojański, 2013, s. 351.

⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1743–1765, Sprawozdanie z lustracji gospodarki gminnej miasta Dobczyce przeprowadzonej 14 stycznia 1932.

⁸ Lustracja objęła okres do 14 stycznia 1932 roku.

mówił dział VIII ustawy gminnej z 1866 roku, który dotyczył nadzoru nad gminami⁹. Po odzyskaniu niepodległości podjęto starania, aby unormować również tę kwestię. W konstytucji marcowej pojawił się zapis mówiący o tym, że państwo będzie sprawowało nadzór przez wydziały samorządowe wyższego rzędu¹⁰. Jednakże dyskusja nad zakresem i przedmiotem lustracji trwała dalej. W 1928 roku zlikwidowano Tymczasowy Wydział Samorządowy we Lwowie¹¹. W ten sposób wojewodowie przejęli nadzór nad związkami komunalnymi, gminami miejskimi i wiejskimi, choć nie zlikwidowano Wydziałów Powiatowych.

Ważnym aktem prawnym dotyczącym funkcjonowania administracji było również Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej, choć – jak podkreśla M. Grzybowska, nie przyniosło ono jednoznacznych kryteriów podziału na zadania własne i poruczone¹². Związane to było również z nadzorem nad działaniami samorządu terytorialnego. Niemniej jednak, jak podaje J. Staryszak, władza nadzorcza dysponowała następującymi ustawowymi środkami nadzoru: 1) prawo wglądu, 2) zatwierdzenie, 3) zawieszanie, 4) unieważnienie 5) przymusowe budżetowanie, 6) zastępcze wykonanie, 7) rozwiązanie, zawieszenie oraz składanie z urzędu organu, 8) wyznaczenie komisarza rządowego.

Institucja lustracji związana była z prawem wglądu i obejmować mogła zarówno legalność przedmiotu lustracji, jak i celowość. Jednak w tym drugim przypadku nie było to do końca doprecyzowane i w znacznej mierze zależało od „(...)„stanu faktycznego i jego wykładni”¹³. Podkreśliła to również Anna Tarnowska, omawiając lustracje gospodarki komunalnej Torunia¹⁴.

Jak zatem przedstawiało się to w Dobczycach? Zgodnie z 36 art. ustawy z 1923 roku nadzór nad gospodarką komunalną w takich miastach jak Dobczyce sprawował Wydział Powiatowy¹⁵ – początkowo w Wieliczce, a od 1929 roku w Myślenicach. W międzyczasie pojawiły się nowe uregulowania w zakresie funkcjonowania administracji, ale w zakresie sprawowania bezpośredniego nadzoru nic się nie zmieniło¹⁶. Z dostępnych materiałów źródłowych wynika, że w okresie międzywojennym trzykrotnie dokonano lustracji gospodarki komunalnej. Pierwsza taka szczegółowa kontrola¹⁷ miała miejsce w 1923 i została przeprowadzona przez Tymczasowy Wydział Powiatowy w Wieliczce, ale – jak stwierdził Andrzej Bergel (lustrator gminny), „Śladu po lustracji nie ma żadnego”¹⁸. Z kolei w marcu 1931 roku, z ramienia Tymczasowego

⁹ Dz.U. Rozp. Kr. 1866, nr 19.

¹⁰ J. Staryszak, 1931, s. 99.

¹¹ Dz.U. 1928, nr 7 poz. 40.

¹² M. Grzybowska, 2003, s. 264.

¹³ J. Staryszak, 1931, s. 114–118.

¹⁴ A. Tarnowska, 2014, s. 51–74.

¹⁵ Dz.U. 1923 nr 94, poz. 747.

¹⁶ Dz.U. 1928 nr 11, poz. 86.

¹⁷ Termin prawniczy lustracja oznacza kontrolę, zob. J. Staryszak, 1931, s. 71.

¹⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1744.

Wydziału Powiatowego w Myślenicach, przeprowadzono dorywczą lustrację kasową. W tym przypadku, jak stwierdził lustrator, zarządzenia pokontrolne nie zostały wykonane. Kolejna, tym razem szczegółowa lustracja została przeprowadzona na polecenie wojewody z dnia 16 czerwca 1931 roku. Należy przyjąć, że decyzja wojewody mogła być spowodowana wynikami wcześniejszej kontroli. Lustracja przeprowadzona 14 stycznia 1932 roku objęła zarówno lustrację majątku gminy, jak i gospodarki gminnej miasta Dobczyce za okres 1929–1932¹⁹.

Władze miejskie

Samorząd gminny funkcjonował w oparciu o ustawę gminną z 1866 roku²⁰. Ponadto Dobczyce jako miasto zostały objęte ustawą gminną dla miast z 3 lipca 1896 roku²¹. Ustawa z 1866 roku określiła również szczegółowo kompetencje gminy, które podzielono na własne i poruczone. Do zadań własnych zaliczono takie zadania, jak: zarząd majątkiem gminnym; czuwanie nad bezpieczeństwem osób i mienia; staranie się o zakładanie i utrzymanie gminnych dróg, mostów, ulic i placów; dozór upraw leżących na terenie gminy; dozór nad targami, miarą i wagą oraz ochrona zdrowia w gminie. Wyborów władz tj. rady gminy jak i zwierzchności dokonywano co 6 lat, przy czym w połowie kadencji ustępowała połowa radnych²².

Galicyjska ordynacja wyborcza wprowadziła podział wyborców na koła wyborcze, a przynależność do określonego była związana ze statusem majątkowym. Pomimo tego, że koła wyborcze miały różną ilość osób uprawnionych do głosowania, to każde z nich wybierało taką samą liczbę radnych²³. Bierne i czynne prawo wyborcze przysługiwało członkom gminy, którzy opłacali podatki co najmniej od roku. Oprócz tego prawo wyborcze, niezależnie od podatków, przysługiwało następującym osobom: duchownym chrześcijańskim i żydowskim, urzędnikom, emerytowanym wojskowym, ludziom pełniącym zawody wymagające wyższego wykształcenia.

Rada wyłaniała ze swego grona tzw. zwierzchność gminną, czyli zarząd. Na jego czele stał naczelnik gminy, który nazywany był burmistrzem (miasto) lub wójtem (wieś). Oprócz niego zarząd tworzyło co najmniej 2 przysiężnych (asesorów). Po odzyskaniu niepodległości rozszerzono ilość osób uprawnionych do głosowania, ale dalej obowiązywał podział na koła wyborcze²⁴. Wybory zatem były powszechne, bezpośrednie, ale nie były jednak równe, co miało istotny wpływ na skład osobowy rady.

¹⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1744–1745.

²⁰ Dz.U. Rozp. Kr. 1866, nr 19.

²¹ Dz.U. Rozp. Kr. 1896, nr 51.

²² M. Kotulski, 2019, s. 132.

²³ J. R. Kasparek, 1884, s. 65–68.

²⁴ Dz. Rozp. PKL 1918, cz. II nr 2, poz. 5.

W cytowanym już sprawozdaniu scharakteryzowano skład władz miejskich, tj. zarówno rady, jak i zwierzchności gminnej. W przypadku rady miejskiej nie ograniczono się tylko do wymienienia radnych, ale przedstawiono także skład komisji oraz omówiono jej działalność. Wybory do organu uchwałodawczego odbyły się w 1927 roku. Wybrano wówczas łącznie 48 radnych, z czego 37 wywodziło się ze Zjednoczenia Mieszczańskiego, a 11 radnych zostało wybranych z list żydowskich²⁵. Uprawnionych do głosowania było 1418 osób, z czego zagłosowało 675. Frekwencja wyborcza wyniosła zatem 47,7%²⁶. Podstawowe dane dotyczące wyborów zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 1. Wyniki wyborów samorządowych w Dobczycach z 1927 roku

Koło wyborcze	Liczba głosujących	Liczba głosów	Liczba radnych*
I koło	33	33	12
II koło	51	51	12
III koło	304	289	12
IV koło	287	173	12
Suma	675	546	48

* W arkuszu brak informacji o ilości wybranych radnych, jednak ówczesne obowiązujące przepisy wyraźnie określały liczbę radnych wybranych w poszczególnych kołach.

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/62, s. 2369.

Niestety, skład osobowy rady nie został wymieniony w cytowanym arkuszu wyborczym. Dopiero sprawozdanie przynosi nam więcej szczegółowych danych. Należy jednak zaznaczyć, że lustrator gminny scharakteryzował skład rady miejskiej z początku 1932 roku. W tym czasie w radzie funkcjonowało 9 komisji: rewizyjna, gospodarcza, budowlana, sanitarna, drogowa, prawnicza, wymiaru podatków, elektryczna, do celowości zaciągniętych długów. Często zdarzało się tak, że radni pracowali w kilku komisjach równocześnie. Jednakże analizując skład osobowy należy stwierdzić, że wymieniono tylko nazwiska 42 radnych. Co prawda wspomniano, że w okresie pomiędzy 1927 a 1931 rokiem doszło do niewielkich zmian osobowych – 6 osób ustąpiło z funkcji radnego, zaś udało się wyłonić tylko 5 nowych, ale to i tak nie tłumaczy, dlaczego wspomniano zaledwie 42 osoby. Najwięcej jednak wątpliwości budzi wyłonienie nowych radnych w drodze losowania, jakie miało miejsce w dniu 13 czerwca 1931 roku. Wówczas to wylosowano połowę radnych, o czym – jak zaznaczył Andrzej Bergel, nie poinformowano starostwa. Wspomniana procedura związana była z obowiązującymi przepisami prawa. Po pierwsze, losowanie odbyło się znacznie później niż powinno (zgodnie z ustawą gminną miało odbyć się w połowie kadencji), a po drugie należało o tej czynności

²⁵ Najprawdopodobniej nazwa „zjednoczenie mieszczańskie” odnosi się do lokalnej listy wyborczej. W arkuszu oprócz nazwy nie mamy żadnej innej informacji na ten temat.

²⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/62, s. 2369, Arkusz z wynikami wyborów samorządowych w 1927 roku (miasto Dobczyce).

prawnej poinformować starostwo²⁷. Było to więc rażące naruszenie prawa. Mimo wszystko warto przeanalizować skład zawodowy członków tego organu samorządowego. Najwięcej radnych było kupcami i rzemieślnikami. Wskazuje to wyraźnie na specyfikę miasta jako ważnego ośrodka handlowego i rzemieślniczego dla sąsiednich miejscowości. Ponadto na uwagę zasługuje to, że wśród radnych mamy 3 osoby, które wykonywały wolny zawód, co mogło mieć związek z faktem, że Dobczyce były wówczas siedzibą sądu grodzkiego. Oprócz tego skład uzupełniali miejscowi urzędnicy, właściciele realności i duchowni. Dane ze zostały zestawione w poniższej tabeli.

Tabela 2. Skład zawodowy rady miejskiej w Dobczycach w 1932 roku

0,5	Liczba osób
kupcy	19
rękodzielnicy	16
urzędnicy	4
wolne zawody	3
właściciele realności	3
duchowieństwo	2

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1762.

Nie tylko jednak sposób wyłonienia nowych radnych budził wątpliwości osoby przeprowadzającej omawianą kontrolę. Przy tej okazji wskazano również na istotne uchybienia w jej funkcjonowaniu. Po pierwsze – zastrzeżenia wzbudziło właściwe dokumentowanie czynności rady. Chodziło w tym wypadku o sposób protokołowania. Co prawda podkreślono, że pod względem formalnym uchwały są właściwie sporządzane, ale brakowało w wielu wypadkach zakończenia protokołu i podpisu burmistrza. W związku z tym protokoły mogły być dowolnie uzupełniane. Kolejne zarzuty dotyczyły nazbyt ogólnego przedstawiania sprawozdań, czy też wyników głosowań. Nawet sprawy budżetowe były „załatwiane pobieżnie”. Stwierdzono również, że uchwały rady w wielu wypadkach nie były wykonywane. Dużo wątpliwości wzbudziła też działalność komisji. Lustrator stwierdził, że „Komisje powyższe zasadniczo nieczynne i śladów czynności nie ma żadnych”. Pewnym wyjątkiem były tu: komisja sanitarna oraz komisja gospodarcza, której protokoły były notowane w księdze uchwał rady gminnej²⁸.

W istotny sposób funkcjonowanie rady było związane z działalnością zwierzchności gminnej miasta Dobczyce. Tworzyli ją: burmistrz, zastępca i asesory, którzy – zgodnie § 16 wspomnianej już ustawy z 1896 roku, byli wybierani na sześcioletnią kadencję. W przypadku Dobczyc rada miejska na

²⁷ Dz.U. Rozp. Kr. 1896, nr 51.

²⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1763.

stanowisko burmistrza wybrała Franciszka Drozdowicza²⁹. Oprócz tego skład zarządu uzupełniali: Ludwik Lichoń (zastępca burmistrza) oraz asesory: Franciszek Żuławski, Franciszek Miarczyński, Jan Stoch, Stanisław Podsadecki. Dwóch ostatnich jednak zrezygnowało, a w ich miejsce nie wybrano nowych. W urzędzie gminy zatrudniano ponadto: Adama Dobosza (sekretarz gminny), Franciszkę Kańską (odpowiedzialna za podatki i kasę) oraz Jeżównę, prowadzącą kancelarię i kasę opłat administracyjnych. Wspomniana Jeżówna to zapewne Wiktoria Jeż, która w okresie okupacji była urzędniczką magistratu³⁰. Z kolei burmistrz od marca 1931 pełnił funkcję kasjera. Spośród tych osób tylko sekretarz miał ukończone 3 klasy gimnazjum, pozostali posiadali wykształcenie niższe. Ponadto wynagrodzenie gminne pobierali: akuszerka, stróż gminny, ogładczy zwłok zmarłych, stróż rzeźni, stróż szkolny, dróżnik oraz policjanci i egzekutorzy podatkowi. Warto zaznaczyć również, że lekarz gminny, którym był Konrad Kozłowski, nie pobierał wynagrodzenia od 1920 roku³¹.

W zakresie spraw organizacyjnych lustrator wskazał na liczne uchybienia. Dotyczyły one przede wszystkim braku uregulowania stosunku pracy z większością wymienionych osób, nienależytego prowadzenia dokumentacji pracowniczej, czy też nawet nieuiszczania składek emerytalnych. Oprócz tego stwierdzono liczne nadużycia burmistrza i sekretarza w zakresie pobierania wynagrodzenia. Okazało się bowiem, że wielokrotnie dochodziło do sytuacji, kiedy bez zgody rady pobierali oni duże zaliczki, które nie były spłacane w ciągu roku budżetowego. Pomimo tego wypłacali sobie następne, np. burmistrz pobrał w latach 1930–1931 zaliczki w wysokości ponad 2350 zł, nie spłaciwszy wcześniejszych z lat 1927–1928. Co ciekawe, jednocześnie udzielał on gminie oprocentowanych pożyczek. Jakby tego było mało, zarówno on, jak i sekretarz pobierali zawyżone pobory. W tym samym zaś czasie zalegano z wypłatą wynagrodzenia właściwie wszystkim, poza pracownikami magistratu. Najbardziej skrajnym przykładem były zaległości finansowe względem ogładczy zwłok zmarłych, któremu nie wypłacono wynagrodzenia za okres 16 miesięcy³². Ciekawa sytuacja dotyczyła wspomnianych już poborców podatkowych (egzekutorzy). Nie mieli oni podpisanej umowy i nie otrzymali odpowiedniej instrukcji postępowania, ale w związku z tym, że gmina zalegała im z wypłatą pensji, część ściągniętych opłat zatrzymywali dla siebie. Nie wydawali też kwitariuszy, stąd nie było możliwości zweryfikowania, kto i w jakiej wysokości zapłacił podatek. Władze gminy też nie kontrolowały ich działalności³³.

²⁹ Franciszek Drozdowicz założył w 1919 roku orkiestrę OSP w Dobczycach. Zasiadał w zarządzie miejscowego OSP. Od 1923 sprawował funkcję Tymczasowego Kierownika Zarządu Miasta. Doprowadził do wybudowania strażnicy w latach 1924–1925 i chodników. Ponadto za jego urzędowania rozpoczęto budowę elektrowni, zob. P. Figlewicz, 2015, s. 224, 226, 280.

³⁰ P. Figlewicz, Kraków 2015, s. 346.

³¹ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1761–1764.

³² Ibidem, s. 1759–1760.

³³ Ibidem, s. 1765.

Sposób zarządzania majątkiem komunalnym

Charakteryzując sposób zarządzanie mieniem komunalnym należy najpierw przeanalizować, co wchodziło w skład majątku gminy Dobczyce. W sprawozdaniu lustracyjnym możemy przeczytać, że obejmował on grunty, budynki, a także elektrownie, cegielnie, rzeźnie oraz kamieniołom. W odniesieniu do gruntów należy stwierdzić, że prawie połowę wszystkich stanowiły pastwiska, a dopiero w drugiej kolejności pola uprawne. Łącznie obszar pastwisk i pól uprawnych wynosił około 170 ha, a więc około 80% wszystkich gruntów miejskich. Mienie komunalne uzupełniały: tereny leśne ogrody, łąki oraz działki budowlane. Tych ostatnich miasto posiadało niespełna 60 arów, co niewątpliwie nie ułatwiało realizacji nowych inwestycji. Szczegółową strukturę gruntów należących do miasta przedstawia tabela nr 3.

Tabela 3. Struktura gruntów będących w dyspozycji władz miasta Dobczyce w 1931 roku

Nazwa	Obszar
Działki budowlane	59 a 33 m ²
Pastwiska	99 ha 76 a 36 m ²
Ogrody	39 a 79 m ²
Pola uprawne	67 ha 29 a 55 m ²
Łąki	2 ha 57 a 54 m ²
Lasy	25 ha 33 a 60 m ²
Grunty wolne od podatków	9 ha 31 a 16 m ²
Razem	205 ha 27 a 33 m ²

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1745.

Gmina dysponowała również 12 budynkami, takimi jak: Magistrat, szkoła, strażnica, tzw. Dom Ubogich, dom oddany do dyspozycji Towarzystwa „Sokół”, dom czynszowy, w którym znajdowała się siedziba poczty oraz dom przeznaczony dla stróża szkolnego. Oprócz tego miasto posiadało rzeźnię, elektrownię, dom umiejscowiony na tzw. targowicy z wagą pomostową i budynek określany nazwą „Garbarnia”, w którym funkcjonowała jedna z miejscowych garbarni. Należy jeszcze wspomnieć o szopie na cegły, z której korzystała miejscowa cegielnia. W gestii miasta pozostawało prawo polowania, prawo rybołówstwa, drogi gminne, targowe, stawy o powierzchni 4 mórg oraz kamieniołomy³⁴. W jaki sposób władze miasta zarządzały mieniem sobie powierzonym?

W odniesieniu do gruntów największe dochody przynosiły pastwiska i pola uprawne. Czynsze z tytułu dzierżawy pól uprawnych stanowiły istotną pozycję w budżecie gminnym (około 9 tysięcy zł rocznie). Niestety, występowały duże problemy ze ściągalnością opłat. W 1931 roku zaległości z tego tytułu sięgały

³⁴ Ibidem, s. 1745–1746.

około 8200 zł. Z kolei las gminny nie przynosił żadnego dochodu. Trochę lepiej przedstawiała się sprawa dzierżawy praw do polowania oraz rybołówstwa. Przynosiły one łącznie 130–140 zł dochodu rocznie. Duży, stały dochód dawała miejscowa rzeźnia – około 2340 zł 75 gr. Lustrator jednocześnie podkreślił, że jest ona dobrze wyposażona, choć brak w niej było chłodni. W tym wypadku, podobnie jak w przypadku dzierżawy wyżej wzmiankowanych praw nie stwierdzono żadnych zaległości.

Stawy dzierżawiono na drodze licytacji. Wyzdierżawiono je w 1931 na 10 lat. Co prawda uchwała rady miejskiej określiła czynsz dzierżawny na 100 zł, ale zarząd miasta samowolnie obniżył go do kwoty 75 zł. Natomiast duże zastrzeżenia dotyczyły funkcjonowania cegielni. Wykazano nieprawidłowości w zakresie dokumentowania ilości wytwarzanych i sprzedawanych cegieł, czego dowodem było to, że w dniu lustracji stwierdzono brak 4 tysięcy cegieł. Co prawda zgodnie z rachunkami cegielnia przynosiła zysk, np. w 1929 roku było to nieco ponad 700 zł, a w 1930 roku: ponad 1500 zł, jednakże wydaje się, że – biorąc pod uwagę wymienione wcześniej nieprawidłowość – sumy te mogłyby być znacznie większe. Z kolei tzw. targowe gmina wydzierżawiła za sumę 4900 zł³⁵, zaś kamieniołomy przynosiły zaledwie ok. 200 zł zysku³⁶.

Najwięcej zaniedbań odnotowano w odniesieniu do budowy i funkcjonowania miejscowej elektrowni. Była to największa inwestycja miejscowych władz w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Niewątpliwie przyczyniła się do pewnego rodzaju skoku cywilizacyjnego mieszkańców tego małego miasteczka, między innymi zaczęto organizować pierwsze seanse filmowe (1933), pojawiły się też radioodbiorniki (1931)³⁷. Jednakże niedociągnięcia w zakresie właściwego nadzoru nad inwestycją i sposobem jej zarządzania były znaczne.

Elektrownia została wybudowana w 1926, a uruchomiono ją w 1927. Łącznie koszty budowy wyniosły 40 824,52 zł. Dodatkowo w latach 1928–1931 elektrownia systematycznie przynosiła straty. Łączny deficyt wyniósł około 50 tysięcy złotych, co potwierdzają dane zawarte w poniższej tabeli.

Tabela 4. Deficyt elektrowni w Dobczycach w latach 1928–1931

Rok	Wysokość deficytu [zł]
1928	24 780, 41
1929	7 459, 93
1930	6 740, 48
1931	10 385, 97
Suma	49366,79

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1747.

³⁵ Ibidem, s. 1751.

³⁶ Ibidem, s. 1756.

³⁷ P. Figlewicz, 2015, s. 284–285.

Jak możemy również przeczytać w lustracji, inwestycja została źle przygotowana. Zainstalowano silnik o zbyt małej mocy, a ponadto okazało się, że elektrownia nie jest przystosowana do oświetlenia ulicznego – może obsługiwać sieć o długości jedynie około 2 km. Z tego właśnie powodu elektrownia była w stanie oświetlić część miasta i zasiłała zaledwie 52 domostwa. Na dodatek wskutek przeciążenia dochodziło do częstych awarii prądu. W lustracji wskazano również na fakt istnienia dużych zaległości w ściąganiu należności przy jednoczesnych wysokich kosztach własnych³⁸.

Jak już wspomniano, elektrownia nie spełniała oczekiwań i dlatego miasto zdecydowało się ją rozbudować. W tym celu podjęto starania o uzyskanie pożyczki z Banku Gospodarstwa Krajowego w wysokości 100 tysięcy złotych w złocie. Ostatecznie bank udzielił kredytu na kwotę 80 tysięcy złotych. Pierwszą transzę, tj. 30 tysięcy złotych, wypłacano już w styczniu 1929 roku. Jednak gmina wydała te pieniądze na cele niezwiązane z funkcjonowaniem elektrowni. Pomimo tego bank wypłacił kolejną transzę w wysokości 24 746,09 zł. Łącznie zatem miasto Dobczyce zaciągnęło około 55 tysięcy pożyczki. Posiadała ona zabezpieczenie w postaci obowiązku wpisania odpowiednich pozycji w budżecie, a w przypadku braku spłaty BGK mógł zająć na pokrycie długów dodatki komunalne do podatków państwowych i udział w podatku dochodowym, a więc najważniejsze źródła dochodów gminy Dobczyce³⁹. Warto tym miejscu przyjrzeć się bliżej sprawom budżetowym.

Budżet miasta

Co prawda odpowiednie regulacje prawne z 1926 roku ujednoliciły formularz budżetowy, ale nie oznaczało to rozwiązania wszystkich problemów związanych z finansami komunalnymi. Jak się wydaje, największym problemem był brak dalekosiężnej polityki państwa w tym zakresie właściwie przez cały okres międzywojnia⁴⁰. Na początku lat 20. podjęto próbę uregulowania finansów samorządów, czego wyrazem była ustawa z dnia 11 sierpnia 1923 roku o tymczasowym uregulowaniu finansów komunalnych⁴¹. Wbrew nazwie tej ustawy przepisy w niej zawarte obowiązywały do końca dwudziestolecia międzywojennego, choć wielokrotnie były nowelizowane. Finanse samorządów zostały wówczas oparte o dodatki do podatków bezpośrednich, udział w państwowym podatku dochodowym, podatki samodzielne, składki i opłaty specjalne. W jaki sposób obliczano wysokość wspomnianych już dodatków? W przypadku dodatku do podatku od przemysłu i handlu jego wysokość wynosiła 0,5% procenta sumy obrotu i 25% ceny świadectwa przemysłowego. Tak uzyskany

³⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1748.

³⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 2/235/1569, brak paginacji, Pożyczki długoterminowe komunalne przyznane gminom miast – lit. D-F (miasto Dobczyce).

⁴⁰ A. Tarnowska, 2013, s. 57.

⁴¹ Dz.U. 1923 nr 94, poz. 747.

dochód dzielony był pomiędzy gminą, z czego 90% przypadało na rzecz samorządu miejskiego. Dodatek komunalny od spożycia lub produkcji wyrobów spirytusowych wynosił 30% wysokości podatku państwowego, a w przypadku wina i piwa – 15%. Wpływy z tego podatku przypadały gminom miejskim. Z kolei udział w państwowym podatku dochodowym w przypadku miast wynosił 30%.

Analizując dane dotyczące budżetu gminy należy stwierdzić, że w tym wypadku mamy do czynienia z dużymi niedociągnięciami w zakresie jego opracowywania. Przede wszystkim preliminarz budżetowy uchwalono przed wydzierżawieniem opłat targowych czy też z gruntów miejskich i przed zaciągnięciem informacji co do wpływów ze strony administracji skarbowej oraz nie uwzględniano zamknięcia z lat ubiegłych. Tym samym władze miejskie naruszały paragrafy: 30, 32, 57 rozporządzenia, regulujące kwestię sporządzania budżetów gminnych⁴². Nie należy się zatem dziwić, że wykonanie wielu pozycji budżetowych odbiegało od przyjętego preliminarza. Preliminarz budżetowy na rok 1930/1931 przewidywał zarówno po stronie wydatków, jak i dochodów kwotę 62 476 zł. Ostatecznie okazało się, że wydatki zamknęły się kwotą 63 558 zł 60 gr, a dochody kwotą 63 732 zł 15 gr. Co prawda wydawać by się mogło, że różnica jest niewielka, a poza tym dochody przewyższyły wydatki, niemniej jednak warto bliżej się przyjrzeć poszczególnym pozycjom budżetu. Ciekawie przedstawia się choćby sprawa dochodów gminy. Porównując ich najważniejsze źródła można dostrzec, że różnica wynosiła około 8 tysięcy, czyli około 12%. Ujmuje to tabela nr 5.

Tabela 5. Zestawienie wybranych dochodów budżetu miasta Dobczyce w latach 1930/1931

Nazwa podatku	Preliminarz		Wykonanie	
	[zł]	[%]	[zł]	[%]
Dodatek do podatku od przemysłu	6250	11,22%	10415,89	16,42%
Dodatek do podatku od spożycia	14400	25,85%	6730	10,61%
Czynsz z gruntów gminnych	6815	11,22%	6386,34	10,07%
Opłaty za drogi	2000	3,59%	5788	9,12%
Udział w państwowym podatku dochodowym	3220	5,78%	3190,93	5,03%
Podatek od nieruchomości	2400	4,31%	662,25	1,04%
Dochody łącznie	55699	100,00%	63431,68	100,00%

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1756–1759.

Powyższe dane jednoznacznie wskazują więc na to, że budżet był nieprawidłowo sporządzony. Nasuwa się jednak pytanie, czy wynikało to ze złej woli władz gminnych, czy też wiązało się to z brakiem odpowiednich kwalifikacji osób przygotowujących ten dokument.

Analiza dochodów miasta Dobczyce wskazuje na to, że największy wpływ na ich wysokość miały dodatki komunalne do następujących podatków

⁴² Dz.U. 1926 nr 75, poz. 433.

państwowych: podatku od przemysłu (ponad 16 %), podatku od spożycia, zużycia lub produkcji wyrobów spirytusów, wina i piwa (10,61 %), czynszu z gruntów gminnych (10,07%) i dopłaty do utrzymania dróg (9,12%) oraz udział w państwowym podatku dochodowym (5,03%). Zatem dodatki komunalne i wpływy z państwowego podatku dochodowego stanowiły około 30% wszystkich dochodów.

Po przeanalizowaniu dochodów warto również odnieść się do sposobu wydatkowania pieniędzy będących w gestii władz Dobczyc. Podobnie jak w przypadku dochodów, lustrator gminny wytknął dużo zaniedbań i niedociągnięć. Przede wszystkim wskazał na fakt, że gmina nie wykorzystuje w pełni możliwości uzyskania dodatkowych dochodów w postaci chociażby dodatku do podatku gruntowego. Nie była to praktyka odosobniona i dotyczyła wielu sąsiednich miast. Jak podkreślił A. Mysiński, tego typu postępowanie władze miejskie zazwyczaj tłumaczyły trudnym położeniem ludności. Niemniej jednak czasami wynikało to również z tego, że wśród władz miejskich byli właściciele realności⁴³. Podobnie sytuacja wyglądała w Dobczycach, gdzie do tych osób zaliczyć możemy między innymi burmistrza.

Innym, nie do końca wykorzystanym dodatkiem, były dopłaty do utrzymania dróg, dlatego też stan niektórych odcinków dróg gminnych był zły. Naprawy dróg i mostów dokonywano na drodze szarwarku. Łącznie oszacowano jego wysokość na 2634 dni, przy czym opłata za 1 dzień wynosiła 2 zł. Niestety, również z tym władze miały problem: były kłopoty z jego egzekwowaniem, co skutkowało rosnącymi zaległościami z tego tytułu, np. za rok 1931/1932 wyniosły one na dzień 14 stycznia 1932 roku aż 3600 zł. Duże zastrzeżenia lustratora wzbudziła również kolejna pozycja w budżecie, a mianowicie koszty związane z podróżami służbowymi, które były wypłacane bez żadnych rachunków. Należy wreszcie zaznaczyć, że burmistrz zaciągał pożyczki od osób prywatnych czy też instytucji. Nie dość tego – wskazano duże rozbieżności (bez uzgodnienia z radą) co do wysokości zobowiązań, np. zgodnie z dokumentacją Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” pożyczyło 300 zł, a wykazano, że 450 zł⁴⁴.

Przy tak dużych zaniedbaniach w zakresie polityki budżetowej nie należy się dziwić, że stan finansów gminy był zły, czego dowodem jest chociażby sposób wykorzystania pożyczki od BGK. Została ona udzielona na rozbudowę elektrowni, przy czym pierwsza jej transza (30 000 zł) została niemal w całości wykorzystana na pokrycie bieżących zobowiązań. Pomimo tego dochodziło do sytuacji, kiedy członkowie władz miejskich sprzedawali gminie swoje przedmioty, np. burmistrz sprzedał wagę decymalną za 60 zł, a sekretarz swój piec za 50 zł. Trudno obecnie zdecydować czy były one niezbędne dla funkcjonowania magistratu lub innych budynków komunalnych, choć można mieć pewne wątpliwości. Dramatyczna sytuacja finansów komunalnych między innymi doprowadziła do tego, że gmina ograniczyła swoje wydatki na pożarnictwo,

⁴³ A. Mysiński, 2003, s. 304.

⁴⁴ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1760–1761.

szkolnictwo, opiekę społeczną, pojawiły się również zaległości w opłacaniu składek do kasy chorych⁴⁵.

Omawiając stan finansów miasta należy również przeanalizować wysokość jego zadłużenia. Otóż suma zobowiązań długoterminowych na początku 1932 roku wynosiła 157 128 zł 32 gr, na co składały się: przede wszystkim dług z BGK w wysokości nominalnej 80 000 zł w złocie wraz z odsetkami, dług z Polskiego Banku Krajowego we Lwowie w kwocie 10 584 zł oraz prywatne pożyczki 4 450 zł. Wysokość oprocentowania wynosiła 7,5%;. Należy również podkreślić, że pożyczki miały opracowany plan spłaty. Rata pożyczki płacona była co 6 miesięcy w wysokości 3 552 zł. Długi krótkoterminowe wynosiły zaledwie 6219 zł i były oprocentowane na poziomie 12–15%. Należy jednak zaznaczyć, że w tym wypadku nie było stosownej uchwały rady miejskiej, poza przyznaniem burmistrzowi upoważnienia do zaciągnięcia pożyczki w wysokości 6000 zł na zakup bezpieczników do sieci elektrycznej (13 marca 1928). Na podstawie tej uchwały burmistrz w dalszym ciągu zaciągał pożyczki. Raty nie były płacone w terminie i dlatego Bank Gospodarstwa Krajowego zajął dodatki gminne. Nie opracowano również planu spłat długów⁴⁶.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że stan finansów miasta na początku 1932 roku był zły. Z jednej strony pojawiły się olbrzymie zaległości w ściąganiu należności podatkowych i należnych czynszów i opłat, a z drugiej – niewłaściwy nadzór na finansami gminy. Nie należy się zatem dziwić, że w tych okolicznościach burmistrz Drozdowicz został odwołany⁴⁷. Na jego miejsce powołano komisarza rządowego, którym został Stefan Fryc. Co prawda jak na razie nie udało się ustalić dokładnej daty odwołania Drozdowicza, niemniej jednak już we wrześniu 1932 Fryc występuje w źródłach jako osoba piastująca wspomniane stanowisko⁴⁸. Należy ponadto pamiętać, że przełom lat 20. i 30. to czas ogólnoswiatowego kryzysu, który również dotknął Polskę⁴⁹. Dopiero w 1936 roku gmina uzyskiwała pomoc, polegającą między innymi na rozłożeniu na raty pożyczek zaciągniętych przed 1934 oraz przyznaniu zapomogi z Komunalnego Funduszu Pożyczkowo-Zapomogowego. Łączna suma zadłużenia gminy Dobczyce powstałego przed 1934 rokiem wyniosła 18 874 zł⁵⁰.

Podsumowanie

Przywoływana już lustracja z 1932 roku przynosi nam wiele szczegółowych informacji związanych ze stanem gospodarki komunalnej miasta, w tym również jego finansów. Jednocześnie jest też cennym źródłem do poznania składu

⁴⁵ Ibidem, s. 1755, 1758–1759.

⁴⁶ Ibidem, s. 1751.

⁴⁷ P. Figlewicz, 2015, s. 226.

⁴⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/88, s. 124-125, Sprawozdanie sytuacyjne nr 9/1932 za okres wrzesień 1932.

⁴⁹ Z. Landau, J. Tomaszewski, 1991, s. 36–37.

⁵⁰ A. Mysiński, 2003, s. 305.

i funkcjonowania władz miejskich. W związku z brakiem źródeł wytworzonych przez miejscowe władze, w wielu aspektach jest to jedyne źródło, którym dysponujemy, by dziś można było poznać chociażby szczegółowy wykaz radnych, czy też budżet władz samorządowych.

W przypadku funkcjonowania rady i zarządu miasta możemy dostrzec również wiele bolączek, z jakimi tego typu miejscowości się borykały. Niewątpliwie częściowo wynikały one z uwarunkowań zewnętrznych, takich jak unormowania prawne w zakresie finansowania działalności samorządów w celu realizacji zadań – własnych i poruczonych. Oprócz tego należy również wskazać uwarunkowania wewnętrzne. Po pierwsze brak zaangażowania radnych, czego dowodami są: brak aktywności komisji, czy też niewłaściwe wykonywanie nadzoru nad działaniami burmistrza. Po drugie – kadra urzędnicza była słabo wykształcona, co zapewne miało wpływ na sposób prowadzenia dokumentacji. Nie sposób też obojętnie przejść wobec kwestii nadużyć ze strony urzędników, co nie poprawiało i tak trudnej sytuacji finansowej miasta. Bardzo istotną kwestią była również polityka inwestycyjna. Niewątpliwie podjęcie próby elektryfikacji stanowiło cenną inicjatywę ale – jak już zaznaczono, była ona źle przygotowana, co później generowało dodatkowe koszty.

Ocena działalności zarządu, a przede wszystkim burmistrza jest trudna, gdyż – jak wspomniałem, za jego kadencji wybudowano strażnicę, elektrownię czy też chodniki. Był też założycielem miejscowej orkiestry, a także członkiem doboczyckiej OSP. Wydaje się jednak, wiele przedsięwzięć podjętych za jego urzędowania mogło być realizowanych z naruszeniem dyscypliny budżetowej, jak chociażby wspomniana elektrownia. Jak się wydaje, priorytetem były inwestycje i stąd później wzięły się problemy finansowe miasta. Niemniej jednak zarzuty, jakie postawiono władzom miejskich w zakresie gospodarki komunalnej i finansowej były jak najbardziej merytoryczne. Trudno dostrzec tutaj jakieś podłoże personalne czy też polityczne, choć – jak pisała A. Tarnowska, czasami tak się zdarzało⁵¹. W pewnym sensie tak szczegółowy opis zawarty w omawianej lustracji pozwala nam dostrzec pewną specyfikę małych miejscowości, a także poznać mentalność ich mieszkańców.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 2/235/1569, brak paginacji, Pożyczki długoterminowe komunalne przyznane gminom miast – lit. D-F (miasto Dobczyce).

Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/181, s. 1743–1765, Sprawozdanie z lustracji gospodarki gminnej miasta Dobczyce przeprowadzonej 14 stycznia 1932.

Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/62, s. 2369, Arkusz z wynikami wyborów samorządowych w 1927 roku (miasto Dobczyce).

⁵¹ A. Tarnowska, 2014, s. 72.

Archiwum Narodowe w Krakowie, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/206/88, s. 124–125, Sprawozdanie sytuacyjne nr 9/1932 za okres wrzesień 1932.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 czerwca 1926 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu w sprawie wykonania § 11 punkt b) rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 czerwca 1924 r. o obowiązku i sposobie pokrywania wydatków przez związki komunalne oraz niektórych innych paragrafów tegoż rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (Dz.U. 1926 nr 75, poz. 433).

Rozporządzenie Polskiej Komisji Likwidacyjnej z dnia 23 listopada 1918 o rozszerzeniu prawa wyborczego do rad gminnych” (Dziennik Rozporządzeń Polskiej Komisji Likwidacyjnej 1918. cz. II nr 2, poz. 5).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 stycznia 1928 r. o zniesieniu Tymczasowego Wydziału Samorządowego we Lwowie (Dz.U. 1928, nr 7 poz. 40).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz.U. 1928 nr 11, poz. 86).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 8 listopada 1929 o zmianie granic powiatów: myślenickiego i wielickiego oraz o zmianie granic obszaru działania samorządowych reprezentacji powiatowych: w Krakowie, Myślenicach i Wieliczce w województwie krakowskim (Dz.U. 1929, nr 81, poz. 599).

Ustawa gminna z dnia 12 sierpnia 1866 (Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim 1866, Nr 19).

Ustawa z dnia 11 sierpnia 1923 roku o tymczasowym uregulowaniu finansów komunalnych, (Dz.U. 1923 nr 94, poz. 747).

Ustawa z dnia 3 lipca 1896 roku zaprowadzająca ustawę gminną dla miast nieobjętych ustawą dla z dnia 13 marca 1889 roku (Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim 1896, nr 51).

Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim obowiązujących z wyciągiem orzeczeń c. k. Trybunału administracyjnego. Podręcznik dla organów c. k. Władz rządowych i Władz autonomicznych, wyd. J.R. Kasparek, t. 1, wyd. 3 poprawione, Lwów 1884.

Opracowania

Figlewicz P., 2015, *Królewskie miasto Dobczyce od czasów najdawniejszych do współczesności*, Kraków.

Grzybowska M., 2003, *Decentralizacja i samorząd w II Rzeczypospolitej (aspekty ustrojowo-polityczne)*, Kraków.

Staryszak J., 1931, *Prawo nadzoru nad administracją samorządową w Polsce*, Warszawa.

Kotulski M., 2019, *Samorząd terytorialny w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Prawo”, 327 (Sto lat polskiej administracji publicznej), s. 129–153.

Landau Z., Tomaszewski J., 1991, *Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa.

Mysiński A., 2003, *Ziemia myślenicka w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939)*, Kraków.

- Ormicki W., 1936, *Rzemiosło w okręgu Izby Rzemieśniczej w Krakowie: (rozmięszczenie i uwarunkowanie)*, Kraków.
- Trojański P., 2013, *Z badań nad problematyką małych miast w województwie krakowskim w okresie międzywojennym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica”, 14, s. 342–353.
- Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej: ludność i budynki na podstawie tymczasowych wyników Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 9.XII.1931 r. oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne: Cz. 3, Województwa południowe*, Warszawa 1933.
- Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, T. 12 : Województwo Krakowskie, Śląsk Cieszyński*, Warszawa 1925.
- Tarnowska A. 2013, *Podstawy prawne skarbowości samorządowej w II RP*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 2 (1), s. 41–59.
- Tarnowska A., 2014, *Lustracje z lat 1927 i 1928 jako środek nadzoru nad gospodarką komunalną międzywojennego Torunia*, „Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu” 4 (2), s. 51–74.